

MLADOSTNI LIK IVANA TAVČARJA

I

V Tavčarjevi človeški podobi so se nekatere dedne značilnosti njegovega rodu spojile z novimi elementi, ki so vzrasli iz sodobnih razmer, pogojev in časa ter tako izoblikovali novo celovito osebnost, ki je prerasla v najpomembnejšega predstavnika svojega rodu in postala tudi eden najbolj markantnih likov slovenske kulturne in politične zgodovine.¹

Vitka postava, pokončna drža, izrazite poteze obraza in ostrí pogled so že na zunaj poudarjali nekatere značilnosti Tavčarjevega značaja. To so bili ponos, vztrajanje pri svojem mnenju, iskrenost, poštenost in ostrost v debatah. Brčice in brada naj bi poudarjala možatost in moško lepoto, dolgi in kodrasti lasje naj bi pričali o njegovi umetniški naravi. Tavčarjevo mladostno življenje in delo pa odkrivata še nekatere druge njegove lastnosti in težnje. Hitro se je vživljal v nove razmere ter ali samo pasivno dojemal dogajanje okrog sebe ali pa se vanj tudi aktivno vključeval. Pri tem je pokazal veliko iniciativnost, delavnost in temperament, pa tudi oblastnost in občutljivost, če je bil osebno prizadet: v samoobrambi je znal biti celo žaljiv. Sicer pa se je, čeprav ni bil ne plesalec ne pevec, v družbi hitro znašel, pri čemer mu je dobro služil smisel za humor in za hudomušno ironiziranje, ter se je temperamentno uveljavljal z govorniško nadarjenostjo, pri čemer je znal izkoristiti zvonek baritonski glas, svoja izvajanja pa bogatiti z uporabljanjem pesniških podob, ki mu jih je posredovala bujna fantazija. Le-ta mu je hkrati vzbujala romantične misli, polne razvnetih strasti in sentimentalne erotike, ki so ugajale liričnemu jedru njegove narave.²

Mladi Tavčar je bil čustveno tesno povezan s preprostim kmečkim ljudstvom, iz katerega je bil izšel, in si je prizadeval, da bi se izboljšale tako njegove življenjske razmere kot lastni družbeni položaj. Da bi le-to nekoč dosegel, se je Tavčar z vso resnostjo predal študiju. Kot talentiran in vseskozi odličen dijak³ je bil dobro splošno razgledan, pri čemer je pokazal posebno zanimanje za zgodovino, naravoznanstvo, logiko, psihologijo in za žive jezike z njih literaturami. Od tujih jezikov je aktivno obvladal samo nemščino, v gimnazijskih letih pa si je pridobil tudi temeljno poznavanje francoskega in nekaj italijanskega jezika. Najbolj je seveda obvladal pravo, ki je bilo njegova poklicna stroka, močnejše pa je bil razgledan tudi po literaturi, zgodovini in naravoslovju. Obe zadnji strokovni področji je zasledoval po delih sočasnih naprednih znanstvenikov, kot so bili Buckle, Draper, Bunsen, Scherr, Duncker in Gibbon med zgodovinarji in darwinisti med naravoslovci.⁴

Med tujimi slovstvi je Tavčar nedvomno najbolje poznal nemško, saj ga je spoznaval že v srednješolskih klopeh, znanje nemškega jezika pa mu je omogočalo, da je neposredno posegal po izvornikih. Mimo dojemanja nemške literarne zgodovine in nemških literarnih del v obsegu gimnazijskega učnega programa je Tavčar ohrani! v svojih mladostnih delih oziroma v svojih poznejših spominjanjih na ta čas pričevanja o posebnem zanimanju za Schillerja, Heineja in Grabbeja in o prebiranju mladonemških avtorjev. Ob Schillerju se je navduševal, ko je kot nižjegimnazijec prvič prebiral njegova dela in ko je kot visokošolec iz njegovih, Heinejevih in Grabbejevih del srkal demokratično svobodoljubje.⁵ Posebno priljubljen mu je moral biti Heine, ki ga večkrat omenja in se pozneje spominja: »S profesorskih katedrov dajali so se svarilni nauki, in na ubogega pesnika letela so polena. Mi pa smo brali njegove poezije .pod klopio' in duša nam je kipel. srce kipelo!«⁶ Po Grabbeju pa je poleg že omenjenega demokratičnega svobodoljubja zlasti prevzel misel, »da človeško srce je ustvarjeno zato, da se raztrga«.⁷ Že v nižji gimnaziji je spoznaval nemške romane najnižje vrste, še kot visokošolec pa je prebiral zastarele nemške knjige sentimentalno-romantične smeri.⁸ Gimnazija mu je tudi posredovala mnenje, »da je slavni Lessing s svojimi genialnimi igrami uničil francoske vplive na nemško gledališče«, in prepričanje, »da je vse francosko nemoralno, umazano, vse nemško pa moralno, zdravo«.⁹

Takšno slabo mnenje o francoski literaturi oziroma o njenem pesništvu je imel Tavčar še kot abiturient in začetni visokošolec, ko je zapisal: »Umazano pesništvo ima na sebi veliko nesreč, ki so prišle nad to boro zemljo, in da je trpela Francoska toliko, zadolžili so večidel le njeni satanični mazači, ki so skuhal v svojih pretvezenih možganih premnogo nesramnosti ter ž njimi ljudstvo okužili.«¹⁰ Sicer pa francoske literature bržčas ni bogve koliko poznal. V svojih mladostnih spisih omenja samo romanopisko George Sand, s katere emancipacijskimi idejami se ni posebno strinjal.¹¹

V nekoliko večjem obsegu je v Tavčarjevih mladostnih delih izpričano zanimanje za angleško literaturo, ki jo je seveda spoznaval v sočasnih nemških prevodih. Tako omenja na nekem mestu, hkrati ob svojem ljubljencu Heineju, tudi Byronove pesmi,¹² sicer pa govori le o Shakespearu in o njegovih delih, ki jih na splošno karakterizira kot »divno poezijo«.¹³

Najbolj obširno se je Tavčar v svojih mladostnih delih razpisal o stari indijski literaturi, in sicer, ko je razpravljal o vplivih narave na razvoj civilizacije.¹⁴ Pri tem je črpal svoje znanje predvsem iz Scherrove Zgodovine svetovne književnosti (1851). Potem ko je ugotovil, da rodi tropsko podnebje obilo nezdrave domišljije, je ta pojav razložil na primeru stare indijske književnosti. Pri tem je spoznal, da le-ta vsebuje nekatera prekrasna dela, ki so živ dokaz duševne moči indijskega ljudstva, da pa vsa indijska literatura bije zdravemu razumu v obraz, ker se ni obdržala pri prvotni naravni čvrstosti, temveč je podlegla braminski ideologiji, ki je storila fantazijo bolno, človeka pa podredila mrtvi naravi.

Izmed slovanskih književnosti je Tavčar bolje poznal samo staro dubrovniško. To je izpričal v svoji noveli o Antunu Gledjeviću,¹⁵ kjer ne navaja samo podatkov iz življenja in dela tega, ampak tudi drugih dubrovniških književnikov, kot so bili Zlatarić, oba Gundulića, oba Palmotića, Djudević, Bošković in Tudišević. Pri tem se je Tavčar navduševal nad nekdanjo veličino dubrovniškega slovstva in obžaloval prodiranje italijanskih in francoskih vplivov v kulturno življenje Dubrovnika v kasnejšem času.

Tavčarjeva mladostna svetovnonazorska miselnost je dobivala prve osnove v povprečni življenjski filozofiji poljanskega bajtarskega in malokmečkega okolja, ki je na eni strani dnevno zadevalo ob aktualno vprašanje premagovanja revščine, na drugi strani pa se predajalo zaupanju v verske resnice in pobožnjakarstvu. Že v svoji otroški dobi je mogel opazovati socialne razlike na vasi, a jih tedaj še ni znal prav doumeti, vaška šola pa mu je, poleg domače vzgoje, posredovala osnovne nauke, po katerih naj se ravna vsak pameten človek, vsak predan državljan in vsak dober kristjan. Tedaj mu je bila vcepljena tudi prva ljubezen do domačega kraja in do materinega jezika. Z odhodom od doma je mladi Tavčar prišel pod ponemčevalna prizadevanja ljubljanske nemške osnovne šole in gimnazije, hkrati pa tudi pod vpliv strožje krščanske vzgoje strica Ignaca in Alojzijevišča. Vendar šolski ponemčevalni pritisk ni omajal Tavčarjevih nežnih domovinskih čustev, ki sta mu jih bila vzbudila dom in vaška šola; s prebiranjem slovenskih knjig in časopisov si je le-ta še nadalje krepil. Tedanja Tavčarjeva duhovna vzgoja je vplivala na njegovo pripravljenost, da bo postal duhovnik. To odločitev je prvič omajala izključitev iz Alojzijevišča, dokler ni bila čez nekaj let zamenjana z drugo o izbiri posvetnega poklica. K tej preusmeritvi je prispevalo tudi bolj sproščeno vzgojno mentorstvo strica Antona in razmere v novomeških letih, ki so na drugi strani vplivale na utrjevanje Tavčarjevih narodnih čustev, na pasivno ali morda celo aktivno spremljanje narodnega življenja in na prvo dojetje liberalnih svetovnonazorskih načel, katerih pristaši so bili narodno napredni Novomeščani in ki so jih v delih izpovedovali tedaj moderni mladonemški avtorji. Povečani ponemčevalni šolski pritisk v naslednjih ljubljanskih letih je v Tavčarju budil odpor do nemštva in do domače oportunistične politike ter nadalje krepil slovensko narodno zavest in svobodomiselne nazore. V zadnjih gimnazijskih in v visokošolskih letih se je Tavčar pod vplivom tujih svobodomiselnih avtorjev, v javnosti vedno bolj uveljavljajočih se liberalnih načel ter narodnega in svobodomiselnega nastopanja mladostovslovenskih politikov razvil v odločnega narodnjaka liberalnega prepričanja, ki sta ga predvsem odlikovali globoka narodna zavest in domovinska ljubezen, ki je bil prej naklonjen ideji južnoslovenskega političnega in kulturnega sodelovanja kot panslavizmu in ki je bil kot radikalni liberallec oster nasprotnik političnega klerikalizma in verskega fanatizma, vendar pa vseskozi lojalen in široko razgledan katoliški vernik.¹⁶

Svoje narodno, politično in svetovnonazorsko prepričanje je Tavčar ponovno izpovedoval v svojih prvih javnih nastopih in v svojem mladostnem literarnem delu. Iz tega gradiva je mogoče izluščiti pričevanja o naslednjih zaokroženih vprašanjih: odnos do domovine, odnos do zgodovinskega družbenopolitičnega dogajanja, odnos do liberalnodemokratskih stališč, odnos do cerkve in vere ter odnos do splošnih moralnih in idejnih vprašanj.

Od tedaj, ko se je Tavčarju »v gimnaziji odprlo zlato polje domovinske ljubezni« in je spoznal, »da ima domovino, majhno, zapuščeno in tlačeno domovino« ter »da jo sme, da jo mora iz vsega svojega srca ljubiti«,¹⁷ je postalo domovinsko čustvo nenehno navzoče v vsem njegovem delovanju. Vendar Tavčar gimnazijec tega svojega prepričanja ni gojil samo v svoji notranjosti, marveč se je začel tudi že javno boriti za prebujanje in utrjevanje slovenske narodne zavesti med preprostim kmečkim ljudstvom. Pri tem je skušal mobili-

zirati vsa možna sredstva, od skrbi za slovenski jezik, družinske in šolske vzgoje do pesništva in cerkve. Že kot nastopni osmošolec je zapisal,¹⁸ da »jezik je vir, iz katerega pijemo vsioliko«. In ker se po Tavčarju človek omika samo v domačem jeziku, je potrebno ta jezik negovati kot drag kamen, kateri se šele potem, kadar se opili, pokaže v vseh svojih blestečih barvah. Zato postavlja Tavčar kot narodno dolžnost zahtevo po očujanju čistega, nepopačenega jezika ter to nalogo nalaga predvsem učiteljem in duhovščini.

Kot abiturient je Tavčar razvil problem domovinske ljubezni predvsem kot vprašanje družinske vzgoje otrok,¹⁹ saj je, po njegovem mnenju, prav »rodovinsko življenje... močna vez, ki oklepa človeka na domače ognjišče« in s tem tudi krepi njegovo ljubezen do domovine. Tavčarjev odgovor na vprašanje, kako naj slovenski kmet vzgoji svoje otroke, je zatorej naslednji: »Tako, da se bodo držali v vsaki okoliščini zlatih besed: vse, vse za slovensko predrago domovino! Slovenska mladina naj se torej vzredi v ljubezni do domovine, katera jo je rodila in katera jo hoče prerediti do groba. Ali vzreja naj bo taka, da se vname srce popolnoma v ti ljubezni, da ceni rojstni rod bolj kot vsakega na svetu in da je drugič pripravljeno zanjo darovati vse svoje moči, na kratko, zanjo delati.«

Narodno zavest naj bi budilo in krepilo tudi pesništvo, pisano »v preprostem narodnem duhu«. Le-to naj bi predvsem utrjevalo »radostno zavest, da smo Slovenci revni, a sami svoji in ne potrebujemo tujih podpor«, ter budilo v vsakem Slovincu ponos, »da se je rodil v okajeni koči, in ne v zlato bleščeči palači«. Pri tem naj bi si pesniki na eni strani pomagali z opisovanjem »krasote domačih krajev«, na drugi strani pa z opevanjem junaške slovenske zgodovinske preteklosti.²⁰

Če je Tavčar gimnazijec svojo domovinsko ljubezen manifestiral predvsem s tem, da jo je budil med preprostim slovenskim kmečkim ljudstvom, pa je v visokošolskih letih nekajkrat neposredno izpovedal svojo narodno zavest. Ko je na dunajskem pokopališču naletel na zapuščeno gomilo Jerneja Kopitarja, se mu je najprej zdela kot podoba uboge slovenske domovine, »v srcu pa so ... [mu] puhtele gorke želje, da bi usoda ne zavrgla malega [slovenskega] naroda — slabotnega, ali blagega«. In četudi mu je pogled na zapuščeno gomilo vzbudil primerjavo z ubožnostjo slovenske domovine, vendar je bil prepričan, da le-ta »ni podobna takemu grobu, kateri ima v svoji sredi gnilobo«. Z »žarovitim ognjem« se je spominjal pisanih livad, ubornih koč, rjavih gora in svoje revne rojstne vasi, hkrati pa se je izpovedoval: »Domovinska ljubezen — brez nje mora se zgruditi svet v nič, v večno temo, iz katere se je ustvaril.«²¹ V krogu dunajskih slovenskih visokošolcev je ostro zavrnil Slančeve besede, da barbarski slovenski narod nima bodočnosti, če ne opusti svojega jezika in se ne združi s Srbi in Hrvati,²² ter slovesno izjavljal: »... naša slovenska domovina je majhna in borna, po svetu malo poznana. Vendar pa jo ljubimo, ljubimo, kakor je ljubil klasični Grk svojo cvetočo. ... To je moč, katera obeta Slovincem boljšo prihodnost.«²³

Ob takšnem Tavčarjevem narodnopolitičnem prepričanju so razumljive tudi nekatere druge njegove misli in dejanja. Tako je pisal proti ponemčevalni ljudski šoli²⁴ in napadel kot krivce za takšno stanje narodno premalo zavedne župane in srenjske svetovalce.²⁵ Dalje je obtoževal tiste, ki se zde drugim imenitni, ko se pačijo s tujim jezikom, nenarodne odnose v vojaški službi,²⁶ zlasti pa tiste slovenske rojake, ki »po kmečkih kočah so se rodili ... v naročju

slovenske dežele ter pili mladi njeno mleko in jedli njen kruh, ali prišli so med svet, prišli so med učenjake, seznanili se z visoko nemško oliko, tedaj pa so povsili glave, sram jih je bilo slovenskega očeta, sram slovenske matere in sram slovenske domovine, ker je tako revna in tako preprosta!«²⁷ Iz takšne miselne osnove izvira tudi Tavčarjev protest proti jarmu »cerkve i starih pomahanih glav, kateri prinesel je že toliko hudega na našo drago, drago domovino«.²⁸ odobravanje Detelove persiflaže na račun staroslovenskih prvakov Bleiweisa in Jerana, navdušenje ob prirejanju kulturnopolitičnih

Gospod rednik!

*Lastni pakoval k Högwöden gospod, izrazite
radost nad našim izvestim listom, kate-
ra vlada na naši gimnaziji. Vse tih da
je zornova naloga obuditi naše gimnazije,
naše duhanje v gospodih krogih slovenski
kot Kratter, ni Kdane, Lerman, Luthvigi,
arukto sloje, Jooni v naših dravici, da-
lič do srca Slovence, daleč na pluzem.
Vita vorda day, da ima tudi snaki vopik,
kateri uni! da razbije i svojom Bonas
tem glasom temne jarmu, cehkao i pla-
nih pomahanih glav, kateri prinesel
je že toliko hudega na našo drago
drago domovino! Gospod rednik! des-
zite se torene svojega roba i ne odvajaj-
te ni za pucico od svojega goala, i*

Levo: Ivan Tavčar kot osmošolec. — Desno: Pismo osmošolca Tavčarja Josipu Stritarju

proslavljanj Prešernovega spomina, agitiranje za vpisovanje v narodno kulturno organizacijo Slovensko Matico in za podpiranje narodnih listov, napivanje Stritarju, ker je z Dunaja grmel nad slovenskim mračnjaštvom in mežnarskim prvaštvom, zagotavljanje simpatij slovenske mladine Razlagu in drugim mladostlovenskim politikom zaradi njihovega možatega in svobodomiselnega nastopanja proti nemškemu raznarodovalnemu pritisku in proti duhovni inkviziciji cerkve ter iniciativa za sklicanje slovenskega študentskega shoda kot borbene narodne in kulturnopolitične manifestacije napredne mladine.²⁹ V akciji proti rastoči nadvladi nemške študentske organizacije je Tavčar zagovarjal potrebo po oživitvi vseslovenske ideje in po sodelovanju slovanskih visokošolcev, bil je izbrani delegat Slovencev za sestanek zastopnikov slovanskih študentskih društev, ko naj bi razpravljali o ustanovitvi skupne organizacije,³⁰ zahajal je v družbo hrvaških in drugih južnoslovenskih akademikov,³¹ pisal o potrebi političnega sodelovanja balkanskih narodov v odporu proti turški nadvladi³² in se izpovedoval za prepričanega Slovana.³³

Vendar pa je Tavčar, kljub navdušenju nad slovansko veličino in preteklostjo in nad južnoslovansko bodočnostjo, ostal v svojem narodnopolitičnem prepričanju trden Slovenec in realist. Ni dovoljeval, da bi z dovtipiziranjem skrunili pomembnost slovenskih politično borbenih manifestacij, kot sta bili onidve na Jančah in na Ježici, da bi govorili o barbarstvu in brezperspektivnosti slovenskega naroda ter propagirali opustitev slovenskega jezika in zlitje s Srbi in Hrvati,³⁴ vtapljanje v rusofilstvu pa imenoval nevredno pravega domoljuba.³⁵

Kakor se je Tavčar pri utrjevanju svojega narodnopolitičnega prepričanja naslanjal na slovensko narodno zgodovino, tako mu je svetovna zgodovina služila pri oblikovanju idejnopolitičnega naziranja. Pri tem se je opiral na dela angleškega pozitivističnega kulturnega zgodovinarja Buckleja in drugih tedaj modernih naprednih zgodovinskih pisateljev (Draper, Bunsen, Scherr, Duncker, Gibbon). Po njih je prevzel prepričanje, da »je tudi pričetek civilizacije dar narave« in da »narava rodi kakor studence tudi prvo civilizacijo«. Toda »ta naravna civilizacija usahne kakor slaboten vir v tleh ali pa narase v srdito reko, katere udarja čez bregove ter ravsaja med človeštvom«, če se ji ne »pridruži duševna moč, katere je v človeku samem, ... ter si jo vzreja potem čisto po lastnih pravilih«. Če v boju med naravo in človekovo inteligenco »zmaga prva, ni uspešnega napredka, ako pa obvelja človeški duh, če si podjarmi naturo, razvije se pod njegovimi perutmi krasen napredek«. ³⁶ Obenem pa ga zgodovinska »preteklost ... uči, poiskati druge sisteme, da bode večji pridelek«. ³⁷ In če — po Tavčarju — deloma res zgodovina »dela revolucije brez potreb ... in povzroča sploh vse gorje«, ³⁸ če je tolikim »plemenitim rodbinam ... vzela bogastvo — ... zgodovina ... pove jim pa gotovo tudi pot, po kateri pridobijo si ga zopet i še s stoterimi obresti«. ³⁹ Kar se pa revolucij tiče, je Tavčar odobral pariško julijsko revolucijo leta 1830, ker je med drugim povzročila, da se je v desetletju po njej razširjala »omika med nižje stanove, in to nam obeta boljše prihodnost, nego je bila naša preteklost«. ⁴⁰ Dalje se je navduševal za osvobodilni boj Američanov zoper Angleže in v obsojal gnilo življenje Evrope in njenih blestečih dvorov, ⁴¹ simpatiziral je z bojem republikanskih idej proti monarhističnim, ⁴² medtem ko je obsojal grozljive sodobne novice o požiganju in puntanju za časa pariške komune leta 1871. ⁴³

Zgodovina je Tavčarju prva pokazala nepravilno družbeno razdelitev ljudi na stanove: »Pod vsakim podnebjem je delavcev več kot posestnikov. Prvi se trudijo, drugi uživajo. ... Prejšnja stoletja veljalo je pravilo: Težak dela le za hrano, za potreben živež, če tudi si gospodar polni skleds s čistim srebrom. ... To pa vzroči, da se bogastvo nepravilno razdeli med stanovi: posestniki so silno trdni, delavci pa žalostno revni. ... Delavec ... ni bil več prost, ne več človek, ampak suženj, živina. ... Ali kar je najhujše, posestni stan je strašno mogočen, despotečen, delavni pa zaničevan, zdihujoč v težkih okovih robstva.« ⁴⁴ Vendar je bil Tavčar trdno prepričan v pravico vsakogar do svobode in v enakopravnost vseh ljudi, ne glede na stan. Tako že kot gimnazijec izpoveduje: »Kdo ima pravico, najmanjšo le pravico, najbolj umazanemu beraču kratiti prostost! Ali ne sije sonce vsem, ali ne rodi zemlja vsem, ali ne redi nas isto in ravno isto vse in ali ne umrjemo vsi in ne segnijemo vsi in ne postanemo vsi prst?« ⁴⁵ ... Haha, pod zemljo smo vsi cesarji, vsi papeži!« ⁴⁶

Vztrajno raste v Tavčarju tudi odpor in nasprotje do fevdalne in aristokratske gospode in zagovarjanje liberalnodemokratičnih načel. Tako izjavlja, da vlada na cesarskih dvorih »svila, drago kamenja, ali napačne duše«. ⁴⁷

o arabeskah na pročelju stare palače pa ironično ugotavlja, da »zrle so srdito na mimoidoče, kakor bi se jezile, da nihče več ne snema pokrivala z glave pred plemenitaškim dvorcem«. ⁴⁸ Razglaša, da ni nikoli bil »ljub prijatelj aristokratom«, in ugotavlja, »da ljudstvo rabi mož, demokratov, prerokov, mučencev«, katerim sicer ne pripada preteklost, toda »prihodnost imajo zase«. Prepričan je, da bi si pripadniki marsikatero plemenitaške rodbine, če bi pogledali v svojo preteklost, čisto drugače uredili svoje življenje in postali demokrati. ⁴⁹ Vendar pa kljub temu Tavčarjevemu iskanju, kako rešiti kot romantiku simpatični mu aristokratski svet pred popolno pogubo, le-tega neprestano in vedno huje razkrinkava. ⁵⁰ Njegovi pripadniki so mu bili »udje človeške družbe, brez katerih bi bila leta lahko izhajala, ker izpolnovali niso v življenju čisto nobene naloge«, katerih moralna vrednost »ni bila bog ve kako velika« in ki so izkoriščevalsko uživali na račun dobrih del svojih prednikov, katera so bila že na stotero načinov poplačana. Svojo kritično analizo aristokratske družbe je končno Tavčar na kratko takole zaključil. »Vidite, na plemenitaštvo jaz ne dam ničesar in ... mi je znano, da je kri, ki se pretaka po plemenitaških žilah, ravno ista kot v beračevih žilah. Morda še slabši!« ⁵¹

Ob zavračanju aristokratske »ropotije« ⁵² pa je Tavčar znal tudi kritično ošvrkniti po njihovih nasprotnikih, trdeč, da »so sedanji demokratje često bolj ponosni nego najtrdnjejši plemenitaši«, ⁵³ začelo pa se mu je oglašati tudi zanimanje za reveže in delavce, in sicer najprej v smislu demokratičnih gesel o enakopravnosti, ki je prehajalo v samaritansko sočustvovanje in kmalu zatem v nekakšen socialni humanizem. Tako je kot visokošolec zapisal, da je o božiču božje dete »stopilo tudi v umazano čumnato bolnega delavca, mu razgladilo skrbeče proge na potnem čelu, vtilo mu v srce tolažbe in miru«, ⁵⁴ kot absolvent oziroma odvetniški praktikant pa se je zamislil ob prizoru, ko so se iz razsvetljene palače »vsipali bleščeči žarki na zapuščene ulice, koder je lazil morda ubožen delavec mimo in pač globoko zdihoval nad tem bogastvom«, ter postavljal za vzor zdravnika, ki »videlo ga je jutro zgodaj v revni delavčevi koči poleg umazanega, raztrganega ležišča«, in v tej zvezi celo demonstrativno izjavljal: »Ako bi ležal kak težak na smrdljivih slamah in bi o smrtni uri ne imel drugega nego vrč gnile vode in kup lačnih otrok, pustili bi ga, naj v miru umrje ... Ali ko umira grof ... bogati grof ... — to je drugače. Meni je žal, ... da ste prišli prepozno. Sedaj moram k delavcu v ... Kolo mu je odtrgalo roke in umira. Ker pa ima ravno isto pravico živeti kakor grof ... in pred večnim Stvarnikom tudi isto ceno: naj živi, ako mu morem pomagati!« ⁵⁵

Ob obravnavanju razmerij med družbenimi razredi se je Tavčar dotaknil tudi družbenomoralne in družbenoekonomske problematike v odnosu do dela. Strinja se z učenjaki, ki »poudarjajo delo kot mogočen in edini steber blagega državljanskega stanja« in »po pravici« trdijo, da »delo rodi bogastvo pa oliko, telesno in duševno«. ⁵⁶ Zato svetuje, da »treba je delati, da se vcepi otroku koj o pričetku veselje — do dela«, tako da »ljubi delo iz vse duše ter sovraži lenobo iz celega srca.« V smislu načel liberalnega narodnega gospodarstva pa uči: »Delo je prva naloga vsakega meščana, in tista dežela, v kateri se dela največ, je tudi najsrečnejša, najbogatejša.« ⁵⁷ Vendar pozna Tavčar, na drugi strani, tudi razredne razlike, ki izvirajo iz dela in iz njegove vrednosti. »Pod vsakim podnebjem« — pravi — »je delavec več kot posestnikov. Prvi se trudijo, drugi uživajo. ... Gospodar obdeluje polja, da bi bogato žel ...« vendar se ta

dobiček nepravilno deli med gospodarjem in med delavci. In kot drastičen primer razredne neenakopravnosti in izkoriščanja navaja fevdalni in sužnje-posestniški družbeni red v stari Indiji. Svoja razmišljanja zaključuje Tavčar z ugotovitvijo, da nosi država, »v kateri je delavni stan stan trpinov«, v sebi kali smrti, ter s prepričanjem mladega liberalnega meščanskega demokrata izjavlja, da »ima Evropa še krasno prihodnost«, ker »naša zaveza se je povzdignila, odpravila se je sužnost, razvila se enakost stanov in tudi delavec prišel je k svoji časti.«⁵⁸

Zanimivo je pregledati, kako je Tavčar — ki ga je kot otroka mati zgodaj začela voditi v cerkev in je bil vaški ministrant ter določen za duhovnika, se tudi sam v sebi sprva odločil za ta poklic in bil v šoli iz verouka vseskozi odlično ocenjen⁵⁹ — v svojih mladeniških nastopih in delih obravnaval vprašanja vere in cerkve. Že kot tretješolec je bil ob razočaranju zaradi izključitve iz Alojzijevišča menda prepričan, »da bi bil svet čisto drugače ustvaril, kakor ga je ustvaril Gospod Bog«,⁶⁰ čez kaki slabi dve leti pa je s simpatijami opisal odločitev abiturienta, da ne bo vstopil v semenišče.⁶¹ Isti motiv, tokrat s tragičnim zaključkom, je ponovno uporabil kot visokošolec prvega letnika in se izpovedal, da ga je ob odločanju glede poklica obšlo »neizmerno hrepenenje« in ga vabilo »med svet, daleč med hrumeče človeštvo na delo«, kajti zdelo se mu je, »da presega delovni ratar svojega duhovnika, ko si v potu svojega obraza kruh služi«, in je šele pozneje »prišel ... k spoznanju, da zadostuje lahko vsak stan, tudi stan črnega talarja, terjatvam, katere stavi nanj trpeče človeštvo«. ⁶² O sebi je malo zatem zagotavljal, »da je dober človek, čeravno ni hotel postati gospod«, in da »hodil je še celo vsak praznik k maši«, ⁶³ ter se pozneje ponovno branil očitka, češ da je »nejeveren«. ⁶⁴ Kot osmošolec je v privatni izjavi sicer odločno želel, da bi se razbil »temni jarem cerkve«, ⁶⁵ v javnem razmišljanju pa kot prepričan vernik spregovoril o pozitivnih straneh in nalogah vere in delovanja cerkve. Najprej je ugotovil, ⁶⁶ da je »cerkev ... blagoslovna naprava, katera je zasejala med narode seme omike« in da se je dobro ukoreninila tudi med slovenskim ljudstvom, vendar takoj dodal, da ne daje tistih sadov, kot bi jih po svojem namenu morala dajati. Vera, po Tavčarju, resda oblaži človekovo notranjost, »ali ne tista, katera obstoji v vednem miganju ustnic, ampak pametna, katera je zapopadena v besedah: Moli in delaj!«, saj, »kdor ne dela, ampak živi s prazno vero, je hujski kakor pogan, kakor brezverniki«. Zadnjo kritično misel je Tavčar obširneje razvil leto dni pozneje kot abiturient oziroma že kot visokošolec, ko je bičal navidezno vernost in tercialstvo ter še posebej napadel verski fanatizem. ⁶⁷ Najbolj svobodomiselnost pa se je Tavčar o verskem vprašanju izrekel ob neki študentski debati o sporu med rimskim papežem Pijem IX. in starokatoliškim ideologom Döllingerjem, ko je izjavil, da se načelno sicer ne strinja ne z enim ne z drugim, vendar pa je na tisti strani, ki je »bolj liberalna, v tem primeru na Döllingerjevi, ker brani napredek pred zaslepljenostjo Rima.«⁶⁸

Tavčarjeva izjava, da je na tisti strani, ki je bolj liberalna, je značilna tako zanj kot za politično miselnost njegove dunajske družbe. Tako, po splošnem prepričanju, spisi, ki so jih obravnavali v slovenskem visokoškolskem društvu »Slovenija«, menda zaradi svoje prevelike liberalnosti sploh niso mogli biti objavljeni v slovenskih političnih časnikih. Nadalje so člani »Slovenije« bojkotirali narodno nedoslednega slovenskega državnega poslanca Antona Černeta in izbrali za častnega društvenega člana »liberalnega poštenjaka« dr. Razlaga, medtem ko jim je bil dr. Zarnik premalo liberalen,

da bi zaslužil to počastitev. Za zadnji dve odločitvi je govoril tudi Ivan Tavčar, svojo soglasnost s svobodomiselnimi načeli mladoslovenskih liberalnih politikov pa pohvalno izražal v napitnici državnim poslancem zaradi njihovega nastopanja v konfesionalni parlamentarni debati.⁶⁹ Hkrati ob rasti lastne politične dejavnosti pa se je Tavčar zavzemal tudi za večjo politično vzgojo slovenskega naroda. Agitiral je, naj bo vsaka hiša naročena na slovenski časopis, da si ljudje pridobijo »razgled v državljansko življenje«, ker »politika je potrebna vsakemu, torej tudi Slovencu«.⁷⁰

Ob tako aktivni Tavčarjevi narodni in politični orientaciji, ki je polna realizma z optimizmom zrla v prihodnost, toliko bolj izstopa pesimistično duševno razpoloženje, ki bolj ali manj odseva iz vseh njegovih mladostnih literarnih del. To počutje izvira po vsej verjetnosti iz Tavčarjeve, sentimentalnosti in tragiki močno naklonjene narave, ki je nudila ugodna tla za sprejemanje ideje o disharmoniji med svetlimi človeškimi ideali in med realnim življenjem, ki je polno žalosti, bolečine in trpljenja, kakor jo je bil pri nas prvi uveljavil Stritar v svojem eseu o Prešernu (Klasje 1866). Pravezprav: elementi svetobolja so sicer prisotni že v najbolj zgodnjih Tavčarjevih spisih, vendar se v njih še močno borijo z nasprotujočimi in zavračujočimi jih mislimi, dokler končno le-oni ne preglasijo le-teh: toda ta zmaga duševnega pesimizma ni dokončna, saj prav ob zaključku visokošolskih let znova vdoro vanj žarki optimističnega upanja.

Priljubljeno Tavčarjevo področje za izražanje takšnih misli je razpravljanje o odnosih med človekom in naravo ter o vprašanju življenja in smrti. Pri Tavčarju višjegimnazijcu so takšne temne misli zasenčene še z neprijetno močnejšim optimističnim čustvom⁷¹ in tudi pri abiturientu je pesimizem, ki običajno izvira iz temnih naravnih strasti, še podlegel optimizmu, temelječemu prav na poudarjanju lepih in pozitivnih strani narave same.⁷² Kaj kmalu potem pa na vsej črti triumfira pesimizem. Nekako na začetku svojih visokošolskih let je Tavčar zabeležil naslednjo misel o ničnosti človekovega življenja, ki je prava apoteoza svetobolja: »Kako kratko je vendar naše življenje, krajši kot življenje najslabeje rastline! Letá vsaj raste, doraste, rodi plod i v upanji, da na njenej gomili poženo drugi čvrsteji kali, zamre ter lahko zavene. Ali človek! Krog i krog po zemlji vgasne tisočero življenje, brez da bi prineslo naj manjšega sadu, brez da rodili bi se iz njihovih kolen potomci, vredni njegovega imena. I tadaj, prijatelj! vtrnila se mi je v serci v prvič misel, da naše življenje je kratka bolezen, vsak terpi, vsak čuti bolesi — ali nekteri se jo ne zavejo i ne zavejo se toraj tudi življenja ne! Bolečina stori človeka šele človeka, povzdigne ga k nebu, i zavolj zavesti, da jo je premagal, povzdigne se duh više i više.«⁷³ In še tik pred zaključkom svojih študentskih let je Tavčar na vprašanje, kaj daje življenju najlepši okras, ponovno odgovarjal: »Bolečina, ker ona mu daje pravo svetost.«⁷⁴ Nesreča je za Tavčarja že samo človekovo rojstvo, njegovo srce pa je ustvarjeno zato, da se raztrga.⁷⁵ Neposredno zatem, že na pragu v novo obdobje, pa se je Tavčarju na vprašanje, čemu je namenjeno človeško življenje, in ob spoznanju zakonitosti večnega obnavljanja življenja v naravi utrnila misel, po kateri človek mora živeti zaradi tega, ker je zemlji prav tako potreben kot vse drugo stvarstvo, in po kateri je bistvo človekove eksistence v ljubezni do življenja in do sveta.⁷⁶ To iz globine srca in razuma iztrgano spoznanje in optimistično verovanje je eden najpomembnejših kvalitativnih premikov pri izpopolnitvi Tavčarjeve mladostne duševne podobe.

Prve elemente za poznejše oblikovanje svoje pisateljske osebnosti⁷⁷ je začel Tavčar, ne da bi se tega sam zavedal, sprejemati že v svojih otroških letih. To so bili vtisi o razmerah, življenju, običajih, zanimivostih in o ljudeh v domači vasi ter vtisi ob poslušanju raznih pripovedovanj iz ust svojih domačih ali drugih ljudi. Prvo leposlovno čtivo, ki ga je Tavčar dobil v roke v prvih letih svojega šolanja, je bilo pretežno nabožne vsebine. To so mogli biti časopisa *Zgodnja Danica* in *Šolski prijatelj* ter koledarji, *Večernice* in druge mohorske publikacije leposlovnega značaja. V njih in v *Novicah* je prihajal v prvi stik z določenim delom izvirnega slovenskega literarnega snovanja. Z bolj kvalitetnimi deli sočasnega slovenskega slovstva in z njegovimi starejšimi teksti pa se je, po vsej verjetnosti, začel seznanjati šele z vstopom na gimnazijo, ko je postal naročnik *Slovenskega Glasnika* in mu je postala dostopna alojzijeviška knjižnica. Le-ta mu je nudila tudi možnost spoznavanja s tujimi klasiki v slovenskih in nemških izdajah, zlasti z nemškimi, med katerimi se je menda najbolj navduševal ob Schillerju. Od slovenskih avtorjev je prav gotovo z največjim zanimanjem prebiral dela tedanjega vodilnega pisatelja Josipa Jurčiča, si prisvajal njegove smernice za izvajanja Levstikovega slovstvenega programa, ob prebranih njegovih proznih spisih pa se tudi sam pisateljsko šolal. Temu dvojnemu vplivanju se je v naslednjem obdobju pridružil še močan val sodobne tuje književnosti. V takšnih razmerah je v gimnazijskem literarnem krogu nastal prvi Tavčarjev pisateljski poskus, romantična, sentimentalno-tragična črtica *Avrelija* (1866/67). Tik zatem je sledil prvi Tavčarjev literarni nastop v javnosti, in sicer v hrvaškem časopisu *Slavjanski jug* s fragmentom novele *Primóla* (1868), napisanim v duhu Jurčičevih literarnoprogramskih smernic in pod neposrednim vplivom njegovega romana *Deseti brat*. V tem času pa je Tavčarjeva umetniška duševnost tudi že začela spremljati Stritarjeve svetovljanske idejne in estetske koncepte, podprte z njegovim istočasnim literarnim delovanjem v *Klasju*, *Mladiki* in *Slovenskem Glasniku*.

V naslednjih gimnazijskih letih se je Tavčar, brez dokumentarnih zvez z drugimi literarnozačetniškimi vrstniki in brez neposrednega mentorstva vodilnih slovenskih piscev, nekako samoniklo pisateljsko nadalje razvijal. Poglobljal se je v poznavanje tujih literatur, tekoče spremljal domačo književno tvornost ter se s kritičnejšim odnosom poskušal v pisanju. V tem času je po vsej verjetnosti nastal zarodek sentimentalno-erotične črtice *Helena*, druga varianta *Avrelije* (*Madama Avrelija*) in poskus romantične tragedije *Erazem iz Jame*. Zadnji tekst izpričuje Tavčarjev smisel za dramatiko ter poleg drugih domačih in tujih še idejne in oblikovne vplive Shakespeara in Grabbeja. V tisku je izšla samo kot šolska naloga v nemškem jeziku napisana domačijsko romantična črtica *Meine Schwester Elisa* (*Laibacher Tagblatt* 1868). Vse doslej se Tavčar kot pisatelj začetnik še ni bil pojavil v nobenem tedanjih slovenskih literarnih časopisov (*Slovenski Glasnik*, *Glasnik*, *Besednik*) niti v kakem časniku (*Zgodnja Danica*, *Novice*, *Slovenski Narod*). To mu tudi ni uspelo v novem leposlovnem časopisu *Zvonu*. Uredniku Stritarju poslana noveleta je osmošolcu Tavčarju prinesla samo javno priznanje njegovega pisateljskega talenta, ki je bilo toliko bolj spodbudno, ker ga je izrekel vodilni sodobni mladoslovenski esteta in kritik. V slovenski javnosti se je Tavčar kot leposlovec prvič pojavil šele ob vstopu na univerzo s strastno

romantično novelo *Dona Klara* (Slovenski Narod 1871), v kateri glasno izpoveduje liberalnodemokratske antiaristokratske misli.

Medtem je Tavčar, v svoji težnji po javni uveljavitvi, prestopil s področja leposlovnega poskušanja na področje širšega kulturnovzgojnega delovanja in se pojavil kot avtor poljudnopoučnih člankov, v katerih v duhu tradicionalnih moralnih in vzgojnih stališč izobrazuje preprosto kmečko ljudstvo (*Priroda naša učiteljica*, *Besednik* 1871: *O ljudski oliki*, *Koledar Družbe sv. Mohorja* 1872: *Kako naj vzredi slovenski kmet svoje otroke?*, *Koledar*

Levo: *Ivan Tavčar v visokošolskih letih*. — Desno: *Ivan Tavčar kot odvetniški koncipient v Kranju*

Družbe sv. Mohorja 1873), pri čemer vselej velja glavni poudarek prebujanju in krepitvi domovinske ljubezni in slovenske narodne zavesti. V enem izmed teh prispevkov (*Kmet in pesništvo*, *Besednik* 1872) je razvil tudi nazore o umetnosti, ki zagovarjajo tradicionalna in konservativna didaktična stališča ter tako nasprotujejo njegovim lastnim sočasnim, na drugem mestu izrečenim simpatijam do prave in čiste umetnosti. Svoje že izpričano zanimanje za dramatiko je Tavčar v tem času ponovno potrdil s prevodom Elzove nemške veseloigre *Ni ljubosumen*, ki je bila v Ljubljani uprizorjena neposredno pred njegovim odhodom na univerzo (1871).

Leta Tavčarjevega visokošolskega študija štejejo za eno najbolj revnih obdobij v izvirnem slovenskem slovstvu. Vodilna mladoslovenska trojka — Levstik, Jurčič, Stritar — se je v tem času posvečala predvsem drugemu delu in slovstveno skoroda ni javno delovala. Tako je pisateljsko prebujeni Tavčar ostal brez neposrednih sočasnih vzgledov in pobud ter si brez pravega mentorstva, a na podlagi v prejšnjih letih osvojenih literarnih koncepcij, skušal pridobiti mesto in ime med tedaj aktivnimi povprečnimi in podpovprečnimi

slovenskimi leposlovci. Pri tem se je navezal na novi literarni in poučni časopis Zora in na njegova v umetniškem in estetskem pogledu dokaj šibka urednika Davorina Trstenjaka in Janka Pajka. V Zori je Tavčar objavil vrsto novel in črtic in dva članka, v njeni znanstveni prilogi Vestniku pa daljšo poljudnoznanstveno razpravo.

Med leposlovnimi deli je bila po svojem nastanku najstarejša novela Povest v kleti (Zora 1872), izrazito romantična zgodba o nesrečni dijaški ljubezni, zgrajena z uporabo nekaterih avtobiografskih elementov in z rahlim nadihom družbenoaktualnih gesel in svetobolja. Njej je sledila zgodovinska povest Antonio Gledjevič (Zora 1875), v kateri je Tavčar v romantično-liričnem okviru in z uporabo nepovprečnih ljudskih likov izredno močnih čustev in strasti z vsem poudarkom izpovedoval meščanskodemokratske misli in nazore. Med naslednjimi leposlovnimi teksti sta dva nastala pod izrazito močnim Stritarjevim oblikovnim in idejnim vplivom. Takšna je romantična novela v pismih Bolna ljubezen (Zora 1874), v kateri prevladuje motiv po brezupni ljubezni povzročene srčne bolečine v senci grozeče smrti, ob njem pa se oglašajo izpovedi narodne zavesti in demokratičnega prepričanja. V drugi noveli, Žala prigodba mlajših let (Zora 1875; z varianto Mlade leta), katere motiv je spet nesrečna ljubezen, pa sta poudarjeni predvsem svetoboljska miselnost in protiaristokratska nota. V presledku med obema tema spisoma sta bili objavljeni še novi varianti dveh starejših Tavčarjevih konceptov, črtici Nasproti stari palači (Zora 1874; prvotno Helena) in Madama Amalija (Zora 1875; prvotno Avrelija in Madama Avrelija) in štiri domnevno Tavčarjeve zgodbe z naslovom Rože in trnje (Zora 1875), ki ironizirajo romantično-sentimentalna ljubezenska doživetja. Medtem je Tavčar kot literarni mentor, stilist in fabulist sodeloval tudi pri Žgurjevi nabožni knjižici Šmarnice (Ljubljana 1874) in sestavljal prvo varianto graščinskoromantične povesti Otok in Struga. Zadnje v visokošolskih letih napisano Tavčarjevo leposlovno delo je bila črtica Margareta (Zora 1875), kmečka idilična slika nežne in nesrečne romantične ljubezni, ki tudi ni mogla ostati brez manifestiranja aktualne mladorealistične miselnosti in ki z ambientom svojega dogajanja in z načinom literarnega oblikovanja pripravlja prehod k žanrskim slikam iz loškega pogorja. Tri zadnje svoje leposlovne objave je Tavčar podpisal s psevdonimom Emil Leon, ki ga je po vsej verjetnosti posnel po francoskem pisatelju Emilu Zolaju in po francoskem liberalnem republikanskem politiku Leonu Gambetti ter hotel v njem zaobjeti obe področji svojega javnega delovanja, literarno in politično.

Od obeh v Zori objavljenih člankov je eden s strastnimi romantičnimi čustvi napisano poročilo o umetniški sliki (Poezija v barvah, Zora 1872), drugi pa slavnostni narodnopolitični govor (Domovini, Zora 1874), medtem ko v svoji poljudnoznanstveni razpravi Tavčar na osnovi dognanj znanstvenega pozitivizma tolmači odnos med naravo ter nastankom in razvojem civilizacije (Narava in civilizacija, Vestnik 1875).

Verjetno smemo Tavčarju pripisati tudi kratko mladinsko zabavno-poučno zgodbo Strgan rokav (Vrtec 1872). Ni pa še zaenkrat mogoče podpirati domnev, po katerih naj bi bil Tavčar pod različnimi šiframi kot gimnazijec objavljajl pesmi, kot osmošolec pisal poročila o gledaliških predstavah Dramatičnega društva v Ljubljani ter kot visokošolec dopisoval v časnike, prevajal tuje verze in objavljajl aktualne politične članke; za vse to še vedno primanjkuje dovolj prepričljivega dokaznega gradiva.

Tavčarjeva mladostna leposlovna dela so odraz umetniškega talenta in sposobnosti njihovega avtorja in njegovega pisateljskega razvoja pod vplivom domačih in tujih literarnih dosežkov in vzorov ter v pogojih sočasnih družbenih političnih in kulturnih odnosov in teženj. Primeri strica Antona, ki se je sam poskušal v leposlovju in slikarstvu ter bil vse življenje vnet za umetnost, strica Ignaca, za katerega je izpričano zanimanje za knjige, in Tavčarjevega očeta, ki je vneto prebiral sodobne slovenske knjige in časopise, kažejo, da je v Tavčarjevem rodu obstajala naravna naklonjenost do pasivnega dojetja pa tudi do aktivnega udeleževanja pri uživanju določenih kulturnih vrednot. To svojstvo je potemtakem bilo že od rojstva tudi eden sestavnih delov človeške narave Ivana Tavčarja, ki je bila v svoji globini lirična, močno čustvena ter obdarovana z bogato fantazijo in z bistrim razumom. Navedeni elementi so vplivali, da se je mladi Tavčar na eni strani razvijal v polnokrvnega romantika, da pa je na drugi strani ostajal življenjski realist. Prvo, romantika, je prevladovalo v njegovem mladostnem literarnem delu, drugo, realizem, pa pri javnem družbenopolitičnem delovanju, čeprav skoraj ni primera, da se ne bi hkrati ob prvem pojavljal tudi drugi element, kar je odvisno od ustreznih zunanjih činiteljev literarne ali družbenopolitične narave.

V prvem času oblikovanja svoje pisateljske osebnosti je bil Tavčar pod vtisom nabožnih moralnovzgojnih domačih del, čemur se je pridružil vpliv domače in tuje romantične literature; tujo literaturo so predstavljali nemški klasiki, domačo pa dela folkloristično in narodnopedagoško usmerjenih avtorjev. Med zadnjimi je imel pomembno vlogo Josip Jurčič s svojim propagiranjem in izvajanjem Levstikovega narodnega slovstvenega programa, ki je temeljilo na romantičnih, narodno samobitnost poudarjajočih prvinah. Takoj zatem pa so Tavčarjevo čtivo preplavila tuja, nemška in v nemščino prevedena dela romantične graščinsko-sentimentalne vsebine, katerim so se pridružila družbenopolitično aktualistična in z meščanskodemokratsko svobodomiselnostjo prežeta dela mladonemške slovstvene smeri. Ob takšnih pogojih slovstvenega zgledevanja je razumljivo, da se že v zgodnjih Tavčarjevih pisateljskih poskusih javlja določena razdvojenost. Na eni strani opisuje umišljeni aristokratsko-fevdalni svet po priljubljenih gradovih v vsem njegovem blišču in sijaju, na drugi strani pa opazuje resnično vaško življenje s posameznimi njegovimi posebnosti; tu domača vas z domačo graščino, narodna zgodovina in življenje preprostega običajnega človeka, tam daljne dežele s svojimi dvorci, visoko plemstvo, mogočni vladarji, tuje navade in tuja miselnost; pri prvih poudarjanje trdote življenja, delavnosti, poštenosti, narodne zavesti, življenjske modrosti, hudomušnega humorja, domačijske idiličnosti in naravnih lepote, pri drugih ironiziranje veličastnosti fevdalne in aristokratske družbe z očitanjem neživljenjskosti, duševne puhlosti, nezvestobe in mračnih čustev ter z izpovedovanjem misli o enakopravnosti, o pravici do svobode in drugih meščanskodemokratskih gesel. To dvooblično tematiko, ki je v svojem bistvu romantična, in idejnost, v kateri se oglašajo prvine mladega realizma, pa povezuje romantični način literarnega oblikovanja dogodkov z uporabljanjem zanj značilnih elementov, kot so raznežena sentimentalnost, čustvenost značajev, v žalost in tragiko odeta erotika, romantični pokrajinski orisi in dogodki. Tako se v najbolj zgodnjem Tavčarjevem leposlovnem delu manifestira razpetost med domačo ljudskočustvujočo literarno tradicijo, med obravnavanje tako imenovane višje družbe, med tradicionalno romantično leposlovno oblikovanje in med pojavljajoče se mladorealistične idejne koncepcije.

Podobna razdvojenost se izraža tudi v sočasnem Tavčarjevem pojmovanju umetnosti in literature.

Razvnet od Stritarjevih idej o umetnosti in zavzet nad njegovimi literarnimi deli je Tavčar na začetku svojega osmošolskega leta ves gorel za umetnost v njeni »pravi i resnični i sveti podobi« in želel, naj bi Stritarjev Zvon obudil »novo življenje, novo dihanje v zaspanih krogih slovenskih«.78 Na koncu istega leta pa je v svojem razpravljanju o pesništvu79 razvil popolnoma drugačne nazore, ki temeljijo na tradicionalni moralnovzgojni in narodnobudni vlogi umetnosti. V želji, naj »se slovenski rod zmeraj bolj olika, da se blažene vednosti vsaj plitvo razširijo med kmečkim ljudstvom«, je svoje, estetsko precej primitivno razmišljanje začel z ugotovitvijo: »Pesmi imajo za vsakega človeka pomen! Bodisi v žalosti, bodisi v veselju, povsod stori pesmica dobro, polajša to in povzdigne ono...« Potem išče odgovor na vprašanje, kakšno pesništvo bi preprostemu ljudstvu najbolj ugajalo: »Slaba pesem popači in pokvari dostikrat, kar se je lepega vpeljalo in utrdilo leta poprej. Umazano pesništvo ima na sebi veliko nesreč, ki so prišle nad to borno zemljo.« Zato »pri nas, ... naj bi se vpeljale le tiste pesmice, ki se radujejo nedolžno nad naravo in njeno krasoto, katere hvalijo zmerno, čisto, a ne fanatično življenje« ter »naj bi se torej skrbelo, da zagledajo takih naravnih pesnikov dela ali po Družbi sv. Mohorja ali pa po kakih drugi poti beli dan«. Takšnih del pa imamo Slovenci dovolj, saj »k temu ni treba previsoke zmožnosti, ampak le ljubezen do domovine in pa do nature«. In prav vzbujanje domovinske ljubezni naj bo prva naloga pesništva, ki bodi pisano »v preprostem narodnem duhu«. Ker k vzbujanju domovinske ljubezni mnogo pripomore lepota domačih krajev, naj se ljudstvu »podajo pesmice, v katerih izraža se umljivo in mično veselje nad naravo in njeno krasoto«. Drugo pomembno sredstvo za narodno prebujo pa so slavni dogodki preteklih dni in »kakor je zapisala zgodovina te tvorbe z zlatimi črkami v svoje listine, enako naj bi jih opevali naši pesniki ter budili ž njo tisto ljubezen domovinsko, ki je navdajala naše prednike...« Poleg te osnovne in največje pa nalaga Tavčar pesništvu še druge dolžnosti. Ker »naše ljudstvo ima premalo, mnogo premalo okusa do lepega«, je zopet »pesništvo tej rani najboljše zdravilo, katero je že samo na sebi lepo ter za lepoto vniema«. Pesništvo naj bi »utrdilo med narodom tudi čedno, dobro in čisto življenje«, to je, »utrdilo naj bi nrvnost ali moralnost«, s pesništvom naj bi se vzbudila »prava človeška zavest«, da bi izginilo »vse, kar grdi človeka«, kot so sovraštvo, nevoščljivost, škodoželjnost, jeza, srd in pijančevanje, ter da bi prevladala dobrotnost in navsezadnje »prišla tudi radost do življenja« in »pač tudi slast do dela«.

Namesto verovanja v umetnost, ki je »gospa«, jo Tavčar ponižuje na položaj »dekle«, ki naj služi narodni in moralni preobrazbi slovenskega naroda. Takšnega prepričanja je Tavčar ostal tudi v visokošolskih letih. Navdušuje se nad domoljubnim genijem Josipa Stritarja in zahteva,80 »naj bi vsaj pesniki, ta srčna kri naroda, ti blagoslovljeni njegovi preroki, pazili, da se ne osuši jim domovinska ljubezen«. Tudi če bi sam imel »pevsko žilo«, pravi Tavčar, da »posvetil bi jo domovini«. In še kot visokošolski absolvent oziroma odvetniški pripravnik je bil prepričan, da je bila prav domovinska ljubezen tista, ki je poleg genialnosti naredila Prešerna za največjega slovenskega pesnika,81 o svojem odnosu do poezije pa je izjavljal: »... kadar dobimo mi Slovenci kako tenko knjižico novih pesmi, ... prepričam se najpoprej, kako da poje se v njej o naši domovini.«82

Ob svojem prvem kontaktu s Stritarjem se je Tavčar izpovedal za njegovega gorečega pristaša in učenca ter se zlasti navduševal nad njegovim romanom *Zorin*. To je toliko bolj razumljivo, ker mu je to Stritarjevo delo avtoritativno potrdilo pravilno usmerjenost pri iskanju novega družbenega okolja, idejnega in doživljajskega sveta za literarno oblikovanje, in sicer takšnega, kot ga je srečaval v delih tuje romantične in mladonemške literature in ki je bil močno blizu njegovi romantični naravi, močni čustvenosti in družbenemu interesu. Tako je v Tavčarjevih visokošolskih leposlovnih delih vedno bolj opazen Stritarjev idejni, estetski in oblikovni vpliv. Od svojih lastnih javno izpovedanih nazorov o smotrih umetnosti se je Tavčar držal samo osnovnega, tistega o njeni narodni angažiranosti, sicer pa v določeni meri nadalje razvijal vse osnovne značilnosti svojega začetniškega leposlovnega snovanja. Ob prikazovanju plemenske aristokracije in vaškega življenja je uvrstil predstavnike denarne aristokracije, meščanstva in v rahlem orisu tudi tovarniškega delavstva. Pri tem je s simpatijami spremljal kmečki in delavski stan, močno povzdignil meščanskega in še bolj kot prej nastopal proti aristokraciji. Idejno prevladuje meščanski demokratizem, ob njem se oglašata nacionalno čustvo in simpatije za južnoslovansko vzajemnost, duševnost pa vedno bolj zapada stritarjanski ideji svetobolja, katere vpliv od novele do novele raste, dokler njeno izpovedovanje ne preglasi vseh drugih misli. Leposlovno oblikovanje zgodb je ostalo še nadalje z vsem poudarkom romantično, le pridobilo je na svoji izrazitosti, kar se odraža v dopolnitvi starih izraznih sredstev in elementov s poetiziranjem naravnega okolja, z nepovprečnostjo prikazovanih človeških značajev, z močnejšim čustvovanjem, z duševnim in telesnim boleznim razpoloženjem in s prikazovanjem nezadržanih strasti, zlasti erotičnih, ki so postale osnovno in neposredno vzročno gibalno vsemu dogajanju. Poudarjanje erotičnosti je v Tavčarju poleg tujih vzorov budila tudi opozicija proti konservativnemu domačemu jeranovskemu moralnemu naziranju, ki je pregnanjalo tako imenovano »poltenost« v literaturi, kakor so obsojali vse, kar se je pisalo o ljubezni.⁸³ Ob vseh teh romantičnih značilnostih pa so se v Tavčarjevih spisih začeli oglašati tudi nekateri elementi, ki so izhajali od druge, realistične strani njegovega značaja. Tako je romantično ironiziranje fevdalnoaristokratskih krogov prehajalo v kritično zavračanje s pozicij družbenoaktualnega meščanskodemokratičnega realizma, umišljeno tuje okolje pa se počasi umika domačemu, najprej še romantičnemu podeželsko-graščinskemu, nato pa, sicer idealiziranemu, a življenjski resničnosti bližajočemu se kmečkemu svetu z realno, čeprav lirično orisano pokrajino, dogodki in ljudmi.

V svojem mladostnem literarnem delovanju je Tavčar torej sledil tistim iz slovenske slovstvene romantike izhajajočim in razvijajočim se težnjam, ki so imele sentimentalnočustveni in narodnosposodbudni značaj in ki so preko svoje aktualistične narodne in svetovnonazorske idejnosti pripravljale pogoje za uveljavitev slovstvenega realizma. Prevladanje prirojene čustvenosti je povzročilo, da se je Tavčar v svojih prvih pisateljskih poskusih predal predvsem sentimentalni smeri in postal eden njenih najbolj izrazitih izpovedovalcev ter se iz te osnove dalje razvil v prvega slovenskega leposlovca, ki je v svojih spisih prevzel in začel uveljavljati Stritarjevo idejo literarnega svetobolja in pesimizma. Ob tej idejno in oblikovno novi literarni usmerjenosti se je mladi Tavčar uveljavljal s svojskimi izraznimi sredstvi, ki so izhajala iz njegove čustveno-fantazijske narave in svobodomiselno-liberalnega svetovnega

naziranja, s svojskim fabuliranjem, ki je poleg prestiliziranega tradicionalnega domačijskega doživljajskega sveta uvajalo v slovensko pripovedništvo novo družbeno okolje, kakršnega je odsevalo graščinsko, visoko plemiško in velikomestno življenje, in z izoblikovanjem svojskega stila, ki ga odlikuje ostro zaokrožena kompozicija in močno zgoščena pripoved. Glede na umetniško kvaliteto njegovih mladostnih del pa moremo Tavčarja uvrstiti med najboljše pripovednike, ki so v tem času objavljali svoje spise bodisi v Besedniku bodisi v Zori, med katerimi se odlikuje z močjo svojega pisateljskega talenta in z žarom svojega ustvarjalnega hotenja.

IV

Ivan Tavčar je tako zaključeval svoja mladostna leta kot idejno vsestransko izoblikovana osebnost, zrela, da vstopi v družbenopolitično dogajanje na Slovenskem in da se uveljavi v njem kot odločen mladoslovenski narodnjak in meščanski demokrat liberalnega idejnega prepričanja. Tavčarjevo mladostno literarno delo pa je postavilo trdne osnove za nadaljnji razvoj pisatelja, ki ima vse pogoje, da kot zakasnelo rojeni romantik opravi v slovenski literaturi vlogo povezovalca med zahajajočo romantiko, ki je vseskozi dajala osnovni ton njegovemu beletrističnemu ustvarjanju, in med nastopajočim realizmom tiste smeri, ki predvsem ljubi žanrske slike iz življenja preprostega kmečkega ljudstva, ki se v njem često srečujeta idilična lepota in kruta realnost in ki vklepa ustvarjalca v realistično leposlovno oblikovanje.

O p o m b e

1. Razprava je odlomek daljše raziskave o Tavčarjevi mladosti, osnovah in začetkih njegovega literarnega in družbenopolitičnega delovanja, v kateri sem s kritičnim preverjanjem doslej znanih avtobiografskih pričevanj in znanstvenega gradiva za to obdobje pisateljevega življenja in dela in ob uporabi novega dokumentarnega gradiva skušal, kolikor je to v sedanjih razmerah največ mogoče, izoblikovati pot Tavčarjevega mladostnega razvoja in orisati njegov tedanji pisateljski in človeški obraz. Da bi le-to dosegel, sem najprej raziskal glavno črto pisateljevega rodu ter skušal iz njenega razvoja in iz osebnosti njenih pripadnikov izluščiti tiste biološke, družbenogospodarske, moralne in intelektualne elemente, ki so se utegnili odraziti v pisatelju Tavčarju. Zatem sem skušal orisati in analizirati okolje Tavčarjevega destinstva, da bi dognal, kateri in kakšni so mogli biti prvi vplivi na oblikovanje njegove duševnosti in osebnosti. Istemu cilju je bila namenjena tudi nadaljnja nadrobna obdelava Tavčarjevih osnovnošolskih, srednješolskih in visokošolskih let, vendar ob rastoči možnosti uporabljanja neposrednih stvarnih dokumentov o dijaku in visokošolcu Ivanu Tavčarju in analiziranja njegovih mladostnih tekstov in dejanj. Na podlagi ugotovitev, ki sproti povzemajo posamezna poglavja, sem nato v zaključnem poglavju skušal orisati mladostni lik Tavčarja človeka in pisatelja. Pričujoča razprava je skrajšana predelava tega sklepnega poglavja. — 2. Prim.: Portreti Tavčarja osmošolca, visokošolca in odvetniškega koncipienta v Loškem muzeju v Škofji Loki; Tavčar, Bolna ljubezen, TZD (= Tavčar, Zbrano delo, Ljubljana 1951—) I, 38; isti, Ivan Slavej, TZD II, 99, 140; Šuklje, O prijatelju dr. Tavčarju, SN 28, VIII, 1921, št. 192; Prijatelj, TZS (= Tavčar, Zbrani spisi, Ljubljana 1921—) I, 476; Boršnik, TZD I, 387, TZD II, 419, 422; Zapisnik akademskega društva »Slovenija« na Dunaju, Narodna in univerzitetna knjižnica (= Zapisnik »Slovenije«). — 3. Prim.: Berčič, Ivan Tavčar v srednji šoli, LR 1961, 151—164. — 4. Prim.: Tavčar, Narava in civilizacija, TZD VIII, 254 s.; po podatkih dr. M. Boršnikove je Tavčar v času svojega univerzitetnega študija poslušal tudi predavanja iz naravoznanstva pri tedanjem, darwinistično usmerjenem

profesorju dunajske univerze; v delu Tavčarjeve knjižnice, ki ga hrani Loški muzej v Skofji Loki, sta dva dela knjige *Zoonomie oder Gesetz des organischen Lebens* (Pesth 1801), katere avtor je bil angleški zdravnik in naravoslovec Erasmus Darwin (1751—1802), ki je prvi razkril sistem razvojne teorije, kar je za njim nadalje razvijal in uveljavil njegov vnuk Charles Robert Darwin (1809—1882). — 5. Prim.: *Gedichte von Friedrich Schiller, Zweiter-Dritter Theil*, Berlin 1806—1807, z verjetno Tavčarjevo opombo iz dijaških let na prvi strani tretjega dela (del Tavčarjeve visoke knjižnice, ki ga hrani Loški muzej v Skofji Loki): Tavčar, *Mlada leta*, TZD I, 56. — 6. Tavčar, *Bolna ljubezen*, TZD I, 51; isti, *Mlada leta*, TZD I, 56; isti, Boris Miran, TZD VIII, 15. — 7. Tavčar, *Mlada leta*, TZD I, 56, 69. — 8. Tavčar, Melanija, TZI VII, 156; Cankar, *Obiski*, Ljubljana 1960, str. 49. — 9. Tavčar, Rolf Berndt!, TZD VIII, 57. — 10. Tavčar, *Kmet in pesništvo*, TZD VIII, 258. — 11. Tavčar, *Bolna ljubezen*, TZD I, 59. — 12. Prav tam, 51. — 13. Tavčar, *Mlada leta*, TZD I, 60—62. — 14. Tavčar, *Narava in civilizacija*, TZD VIII, 265—265. — 15. Tavčar, Antonio Gledjevič, TZD I, 554 s. — 16. Prim.: Berčič, *Rod, dom in prvo šolanje pisatelja Ivana Tavčarja*, LR 1954, 77—88; isti, *Ivan Tavčar v srednji šoli*, LR 1961, 151—164; *Zapisnik »Slovenije«*: Tavčarjeva dela iz tega časa. — 17. Tavčar, *Mrtva srca*, TZD II, 206. — 18. Tavčar, *O ljudski oliki*, TZD VIII, 251—254. — 19. Tavčar, *Kako naj vzredi slovenski kmet svoje otroke?*, TZD VIII, 246—252. — 20. Tavčar, *Kmet in pesništvo*, TZD VIII, 258—240. — 21. Tavčar, *Bolna ljubezen*, TZD I, 57—59. — 22. *Zapisnik »Slovenije«*, seja 2. V. 1874, list 78. — 23. Tavčar, *Domovini!*, TZD VIII, 275—277. — 24. Tavčar, *O ljudski oliki*, TZD VIII, 252. — 25. Tavčar, *Kmet in pesništvo*, TZD VIII, 258, 240. — 26. Tavčar, *O ljudski oliki*, TZD VIII, 255—254. — 27. Tavčar, *Kako naj vzredi slovenski kmet svoje otroke?*, TZD VIII, 246—247. — 28. Tavčar v pismu Josipu Stritarju 8. X. 1870, TZD VIII, 171. — 29. *Zapisnik »Slovenije«*, seja 4. XI. 1871, 18. XI. 1871, 22. X. 1872, 9. XI. 1872, 14. III. 1874, listi 48—50, 61, 62, 77; SN 16, XI. 1875 št. 264, *Dopisi*, Iz Dunaja 15. nov. (Izv. dop.). — 30. *Zapisnik »Slovenije«*, seja 2. III. 1872, list 56. — 31. Prim.: *Prijatelj*, Tzs I, 474; Boršnik, TZD I, 414. — 32. Tavčar, Antonio Gledjevič, TZD I, 558. — 33. Prav tam, 557. — 34. *Zapisnik »Slovenije«*, seja 17. II. 1872, 2. V. 1874, lista 54, 78. — 35. Tavčar, Ivan Slavelj, TZD II, 108. — 36. Tavčar, *Narava in civilizacija*, TZD VIII, 255 s. — 37. Tavčar, *Mlada leta*, TZD I, 58; isti, *Mlade leta*, TZD I, 531. — 38. Tavčar, *Mlada leta*, TZD I, 57, 58. — 39. Tavčar, *Mlade leta*, TZD I, 552. — 40. Tavčar, *Mlada leta*, TZD I, 57. — 41. Tavčar, *Dona Klara*, TZD I, 16. — 42. *Zapisnik »Slovenije«*, seja 25. I. 1873, list 67. — 43. Tavčar, *Kmet in pesništvo*, TZD VIII, 241—242. — 44. Tavčar, *Narava in civilizacija*, TZD VIII, 259—260. — 45. Tavčar, *Erazem iz Jame*, TZD I, 510. — 46. Prav tam, 506. — 47. Prav tam, 515. — 48. Tavčar, *Nasproti stari palači*, TZD I, 280. — 49. Tavčar, *Mlade leta*, TZD I, 550—552; isti, *Mlada leta*, TZD I, 56. — 50. Prim.: Tavčar, *Dona Klara*, TZD I, 9; isti, Antonio Gledjevič, TZD I, 555—557. — 51. Tavčar, *Otok in Struga*, TZD II, 540, 545. — 52. Tavčar, *Mlada leta*, TZD I, 55. — 53. Prav tam, 65. — 54. Tavčar, *Bolna ljubezen*, TZD I, 40—41. — 55. Tavčar, Ivan Slavelj, TZD II, 109, 112, 120. — 56. Tavčar, *Narava in civilizacija*, TZD VIII, 260. — 57. Tavčar, *Kako naj vzredi slovenski kmet svoje otroke?*, TZD VIII, 252, 255. — 58. Tavčar, *Narava in civilizacija*, TZD VIII, 259—260, 274. — 59. Primerjaj moja članka o Tavčarjevem detinstvu in srednješolskih letih v LR 1954 in 1961 in tam navedeno literaturo, zlasti Tavčarjeva avtobiografska pričevanja. — 60. Cankar, o. d., 49. — 61. Tavčar, *Primola*, TZD I, 516. — 62. Tavčar, *Povest v kleti*, TZD I, 26 s. — 63. Tavčar, *Bolna ljubezen*, TZD I, 50. — 64. Prim.: Tavčar, *Margareta*, TZD I, 296. — 65. Tavčar v pismu Josipu Stritarju 8. X. 1870, TZD VIII, 171. — 66. Tavčar, *O ljudski oliki*, TZD VIII, 255—255. — 67. Tavčar, *Kmet in pesništvo*, TZD VIII, 245; prim. tudi: isti, *Margareta*, TZD I, 294. — 68. *Zapisnik »Slovenije«*, seja 17. II. 1872, list 54. — 69. Prav tam, seja 17. II. 1872, 2. III. 1872, 8. VI. 1872, 14. III. 1874, listi 54, 55, 58, 77. — 70. Tavčar, *O ljudski oliki*, TZD VIII, 255—256. — 71. Tavčar, *Erazem iz Jame*, TZD I, 508—509. — 72. Tavčar, *Kmet in pesništvo*, TZD VIII, 245. — 73. Tavčar, *Mlade leta*, TZD I, 550; prim. tudi: tam, 555 in isti, *Bolna ljubezen*, TZD I, 56. — 74. Tavčar, *Mlada leta*, TZD I, 52. — 75. Prav tam, 66, 69. — 76. Tavčar, Ivan Slavelj, TZD II, 157—158. — 77. Tukaj zelo zgoščena analiza Tavčarjeve mladostne pisateljske osebnosti je navedeno v dokumentirano obdelana v uvodoma omenjeni raziskavi (gl. op. 1), ki je razmnožena kot rokopis, v eni kopiji na voljo v Loškem muzeju v Skofji Loki. — 78. Tavčar v pismu Josipu Stritarju 8. X. 1870, TZD VIII, 171. — 79. Tavčar, *Kmet in pesništvo*, TZD VIII, 257—246. — 80. Tavčar, *Bolna ljubezen*, TZD I, 42. — 81. Prim. Tavčar, *Prešernu!*, TZD VIII, 279. — 82. Tavčar, Boris Miran, TZD VIII, 16. — 83. Cankar, o. d., 52.

IVAN TAVČAR AU TEMPS DE SA JEUNESSE

L'étude, qui n'est que le fragment d'un ample ouvrage consacré à ce sujet, s'occupe des éléments et des facteurs qui ont modelé, au temps de sa jeunesse (c'est-à-dire jusqu'à la fin de ses études universitaires en 1875), la personnalité humaine, idéologique et littéraire de l'écrivain slovène Ivan Tavčar. L'auteur esquisse d'abord le portrait physique et le caractère de l'écrivain, pour délimiter ensuite son horizon intellectuel tel que l'ont façonné ses études secondaires et universitaires ainsi que son intérêt particulier pour certains domaines (notamment l'histoire, la littérature et l'histoire naturelle, outre le droit, objet de ses études). La deuxième partie traite ses opinions nationales, politiques et idéologiques telles qu'elles s'expriment dans ses premières apparitions dans l'arène publique et dans ses écrits de jeunesse. L'auteur étudie plus en détail certaines questions, p. ex. l'attitude de Tavčar en face de sa patrie, de la situation historique, sociale et politique de son époque, du point de vue des démocrates libéraux contemporains, ainsi que sa disposition à l'égard de l'Eglise, de la religion et de quelques questions générales de morale et d'idéologie. Le troisième chapitre, consacré à la formation des dons littéraires de Tavčar, analyse ses oeuvres de jeunesse et détermine sa place dans la littérature slovène contemporaine. La question des influences littéraires contemporaines, tant slovènes qu'étrangères, ainsi que sa conception de l'art et de la littérature, sont traitées à part. Le dernier chapitre présente les conclusions tirées à base de toutes ces analyses. L'auteur y constate que Tavčar était, à la fin de ses années de jeunesse, une personnalité pleinement formée, apte à entrer dans l'arène sociale et politique, et à y prendre la place d'un intransigeant patriote jeune-slovène, d'un démocrate bourgeois aux idées libérales; considéré sous l'angle littéraire, il s'était donné, avec ses oeuvres de jeunesse, une base solide pour son évolution ultérieure qui ferait de ce romantique né un peu trop tard le chaînon reliant le romantisme slovène déjà sur son déclin, mais toujours présent dans son oeuvre, et le réalisme naissant, en particulier ce réalisme qui donne la préférence aux tableaux de genre pris dans la vie des paysans.